

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/88/41-45>

Sevda Axundova
Xəzər Universiteti
dissertant
sevda.app@gmail.com

PEDAQOJİ KADR HAZIRLIĞINDA TƏLİMİN KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ ŞƏRTLƏRİ

Xülasə

Ümumtəhsil məktəblərində təhsilin keyfiyyətinin inkişafı sahəsində nailiyyətlər əldə etmək gələcək müəllimlərin yaxşı hazırlığından asılıdır. Müəllif pedaqoji kadrlar hazırlayan kolleclərdə keyfiyyəti təmin edən tədris texnologiyaları, yaradıcılıq potensialının inkişafı üçün müasir təhsil mühitinin yaradılmasının zəruriliyini təqdim edir.

Məqalədə Azərbaycanda müəllim hazırlığı sisteminin müasirləşdirilməsi, xüsusilə fasiləsiz təhsil sisteminin tətbiqi qeyd edilib, ixtisaslı müəllimlərin səmərəli hazırlanmasına şərait yaradan aparıcı amillər müəyyən edilib.

Müəllif qeyd edir ki, peşəkar müəllimlər hazırlamaq istəyiriksə, müasir dərslərin qurulmasında və keçirilməsində əsas diqqət gələcək müəllimlərin müstəqil idrak fəaliyyətinin təşkilinə və yaradıcı potensialının inkişafına yönəldilməlidir. Bu kontekstdə məqalə müəllifi müəllim hazırlığı sisteminin inkişafı və faktiki vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün bəzi tövsiyə və təkliflər verməyə çalışıb.

Açar sözlər: *pedaqoji ixtisaslı kadr, təhsil, keyfiyyət, peşəkarlıq, yeni innovasiyalar*

Sevda Akhundova
Khazar University
dissertatist
sevda.app@gmail.com

Conditions for improving the quality of teaching staff preparation

Abstract

Achieving achievements in the field of development of the quality of education in secondary schools depends on the good preparation of future teachers. The author presents the need to create a modern educational environment for the development of quality teaching technologies and creative potential in colleges that prepare pedagogical personnel.

The article mentions the modernization of the teacher training system in Azerbaijan, especially the introduction of the continuous education system, and identifies the leading factors that create conditions for the effective training of qualified teachers.

The author notes that if we want to prepare professional teachers, the main attention in the construction and conduct of modern lessons should be focused on the organization of independent cognitive activity of future teachers and the development of their creative potential. In this context, the author of the article tried to give some recommendations and suggestions for the development of the teacher training system and to improve the actual situation.

Keywords: *pedagogically qualified staff, education, quality, professionalism, new innovations*

Giriş

Pedaqoji kadrların hazırlanması mürəkkəb məsələdir. Bütün növ təhsil müəssisələri üçün pedaqoji kadrların hazırlanması müvafiq ali və orta ixtisas təhsili müəssisələri tərəfindən həyata keçirilir. Müasir tələblər fonunda məzunlarımızın iqtisadi və sosial həyatda uğurlu iştirakını təmin etmək üçün orta ixtisas təhsilinin daha sürətli inkişaf tempinin zəruriliyi danılmazdır. Cəmiyyətdəki sosial dəyişikliklər müəllim hazırlığının bəzi aktual problemlərinin həllini tələb

edir. Əsas vəzifə ümumi orta təhsilin strukturunun müasirləşdirilməsi və məzmununun yenilənməsi fonunda gələcək müəllimin peşə-pedaqoji hazırlığı üçün təşkilati-metodik şəraitin yaradılmasıdır.

Peşəkar tələblərin dinamik artması mütəxəssis hazırlığına fərqli yanaşma, insana fərqli yanaşma ehtiyacına gətirib çıxarır. Bu gün cəmiyyətə ölkənin sosial və iqtisadi inkişafında öz sözünü deməyi bacaran rəqabət qabiliyyətli pedaqoji kadrlar lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" Qanunun 9-cu maddəsində Təhsil müəssisəsində kadr hazırlığının keyfiyyət səviyyəsi aşağıdakı kimi öz əksini tapır: "Məzunların milli və beynəlxalq əmək bazarında rəqabət qabiliyyəti, ölkənin sosial və iqtisadi inkişafında rolu ilə müəyyən edilir" ("Təhsil haqqında" qanun, 2012: 5).

Deməli, təhsilin keyfiyyəti yalnız görülən işlərin nəticələri deyil, həm də tələbələrin hərtərəfli şəxsi və sosial inkişafını təmin edən sistemdir, təşkilatdır.

XXI əsrin mütəxəssisindən bir çox qabiliyyətlər tələb olunur: özünütəhsil qabiliyyəti və öz seçimini irəli sürmək, müdafiə etmək; mübahisə etmək bacarığı; öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımaq; ünsiyyət bacarıqlarına və münaqişə vəziyyətlərini həll etmək bacarığına sahib olmaq; insanları olduğu kimi qəbul etmək bacarığı və s. Bununla yanaşı, gələcək mütəxəssisin peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətləri ilə yanaşı, yaradıcı təşkilatçılıq, kommunikativ qabiliyyət və bacarıqlarının inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da məzunlarımızın rəqabətə davamlı və peşəkar kadrlar olmasına imkan verəcəkdir.

Bütün tarixi dövrlərdə görkəmli şəxsiyyətlər müəllimlik peşəsinə yüksək qiymət vermiş və müəllimliyi cəmiyyətin ən şərəfli peşəsi hesab etmişlər. Ulu öndər Heydər Əliyev də müəllimlik adını çox yüksəkdə tutmuş, onu ən vacib peşə kimi qiymətləndirmişdir: "...hər bir müəllim bilməlidir ki, onun üzərinə düşən vəzifə, onun dövlət üçün, millət üçün, Azərbaycan xalqı üçün gördüyü iş bütün başqa sahələrdə fəaliyyət göstərən insanların hamısının işindən ən gərəklisidir, ən lazımlısıdır" (Əliyev, 2002: 139). Bu müqəddəs peşənin nüfuzunun qalxması isə keyfiyyətli təhsildən asılıdır.

Ən yaxşı təhsil sisteminə malik olan ölkələr ilk növbədə müəllimlərin seçilməsi, hazırlanması və əməyinin keyfiyyətini yüksəltməklə təhsilin inkişafında mühüm irəliləyişlər əldə etmişlər. Dünyanın bir çox məşhur pedaqoqlarının fikrincə, təhsilin keyfiyyətinə və tələbələrin təhsil səviyyəsinə birbaşa təsir göstərən məhz bu amildir. Məşhur təhsil ekspertləri M.Barber və M.Murşedin qeyd edildiyi kimi, "təhsil sisteminin keyfiyyəti orada çalışan müəllimlərin keyfiyyətindən asılıdır" (Barber, Murshed, 2008: 17).

Deməli, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində müəllim heyətinin həlledici rolunu nəzərə alaraq müəllimlik üçün müraciət edənlərin ciddi şəkildə seçilməsi, müəllim heyətinin qiymətləndirilməsi üçün effektiv prosedurların işlənilməsi, məktəbdə pedaqoji işə meyl və qabiliyyət nümayiş etdirən şagirdlərin aşkar edilməsinə yönəldilmiş peşəyönümü işinin aparılması hələ də çox vacib məsələ olaraq qalır.

Müəllimlik ixtisasına uyğun namizədlər müəllim hazırlığı proqramı ilə təhsilə başlamazdan əvvəl seçilməlidir. Danılmaz faktır ki, ixtisas seçimində az bal toplayan çoxsaylı abituriətlər müəllimliyə üz tuturlar. Bu da arzuladığımız keyfiyyətli təhsilin qarşısına əvvəldən xətt çəkməkdir. M.Barber və M.Murşedin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi "...İstehsal həddən artıq çox olduğundan məzunların bir çoxu müəllim kimi iş düzəlmə bilmir ki, bu da ən bacarıqlı namizədlər üçün pedaqoji təhsilin cəlbədiciliyini azaldır. Belə şəraitdə seçimi çox olmayanlar müəllimlik peşəsinə, məktəbi çox yaxşı qiymətlərlə bitirənlər isə daha rəqabətli ixtisaslara üstünlük verirlər" (Barber, Murshed, 2008: 21).

Pedaqoji kadrlarının hazırlanmasının birinci mərhələsində bu məsələni həll etmək olar. Ümumtəhsil məktəblərinin daha yaxşı göstəriciləri olan yuxarı sinif şagirdlərini pedaqoji profilli peşəyə yönəltmək üçün onların arasından müəllimliyə marağı olan şagirdləri üzə çıxarmaq lazımdır. Bu şagirdləri gələcək peşələrinin xüsusiyyətləri ilə tanış etmək məqsədi ilə pedaqoji kadr hazırlayan müəssisə tərəfindən xüsusi məlumatlandırıcı və motivasiyaedici seminarlar keçirilməlidir. Bu yanaşma təhsilalanlara həm gələcək peşələri ilə tanış olmağa, həm də bunun onlara uyğun olub-olmadığını, gözləntilərinin müasir müəllimlərin qarşısında qoyulan tələblərə cavab verib-vermədiyini anlamağa kömək edər, gələcək peşə seçiminə şüurlu yanaşmağa imkan verir.

İkinci mərhələdə isə onlar artıq peşə təhsilinə başlayırlar. Burada tələbələr üçün əsasən proqramlar üzrə təşkil olunmuş təlim keçirilir. Sürətli inkişaf edən qabaqcıl dünya təcrübəsini öyrədən təlimlərin tətbiqində isə gecikirik.

Pedaqoji kadrların müasir peşə hazırlığının vəzifələri aşağıdakılardır:

- təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- yeni peşəkar təhsil standartlarının tətbiqinə imkan verəcək müəllim hazırlığı proqramlarının və tədris texnologiyalarının məzmununun dəyişdirilməsi;
- müəllim heyətinin praktiki hazırlığının *təkmilləşdirilməsi*;
- pedaqoji təhsildə mütəxəssis hazırlığında fasiləsizliyin təmin edilməsi.

Təhsilin keyfiyyəti bir çox amillərdən asılıdır, lakin ən əsası müəllimlərin peşəkarlığıdır. “İnnovasiyanın yaradıcılıq və təcrübə ilə əlaqəli olduğunu” (Brewer, Tierney, 2012: 15) qəbul etmək çox vacibdir. Peşəkarlıq pedaqoji prosesin yüksək səviyyədə təşkili və aparılması, keyfiyyətli nəticələr əldə edilməsi üçün əsasdır. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında müəllimin peşə səriştəliliyinə xüsusi diqqət verilməsi də onun bu funksiyasından irəli gəlir (Azərbaycan Respublikasında təhsil üzrə Dövlət Strategiyası, 2013).

Peşəkar müəllimlər hazırlamaq istəyiriksə, müasir dərslərin qurulmasında və keçirilməsində əsas diqqət gələcək müəllimlərin müstəqil idrak fəaliyyətinin təşkilinə yönəldilməlidir. Tələbələrin idrak fəaliyyətini artırmaq üçün psixoloji və pedaqoji şərtlər aşağıdakılardır:

1. Müəllimin biliyin ötürücüsü deyil, tələbələrin idrak fəaliyyəti üçün bələdçi olması, tədris məlumatının müəllim tərəfindən ümumiləşdirilməsi, onun sistemləşdirilməsi və strukturlaşdırılması;

2. Tələbələrin passiv dinləyicilərdən tədris prosesinin aktiv iştirakçısına çevrilməsi, müəyyən fəaliyyət sahəsinə meyllərinə uyğun idrak fəaliyyəti üçün motivasiyanın olması.

3. Aktiv metodların və kompüter təlim texnologiyalarının tətbiqi.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəllimin və tələbələrin funksiyalarında dəyişiklik o zaman mümkündür ki, müəllim tələbələrin fəal müstəqil idrak fəaliyyətini təmin edən idarəetmə sistemi tətbiq edir, tədqiqat, yaradıcılıq tələb edən didaktik vasitələr hazırlayır, onların tədris prosesində həyata keçirilməsi üçün müxtəlif metodlar tətbiq edir. Professor M. İlyasov qeyd edir: “Müəllimin təşkilatçılıq fəaliyyəti onun pedaqoji fəaliyyəti ilə psixoloji təsirinə birləşmədən yaranaraq formalaşır və bu, pedaqoji prosesin səmərə və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənir” (İlyasov, 2018: 126).

Bununla belə, təlim prosesində tələbələrin potensialını, yaradıcılıq imkanlarını reallaşdırmaq həmişə mümkün olmur. Bu baxımdan, kolleclərdə təhsil prosesinin bütün iştirakçılarının intellektual və yaradıcı potensialının inkişafına və möhkəmləndirilməsinə töhfə verən çoxşaxəli yaradıcılıq mərkəzlərinin yaradılmasına ehtiyac var. Belə bir mərkəzin əsas vəzifəsi tələbələrin peşə və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına şərait yaratmaq, onları bazar iqtisadiyyatı şəraitində rəqabətə davamlı hala gətirmək, mədəniyyətinin formalaşdırılmasıdır. Bu mərkəzdə müxtəlif seminarlar, treninqlər, sağlamlıq təlimləri vasitəsilə gələcək mütəxəssislərin fənn və fənlərarası sahələrdə, estetik yaradıcılıqda, sağlamlıq mədəniyyətinin (fiziki, əqli, mənəvi) formalaşmasında, kompüter qrafikasından istifadə edərək modelləşdirmədə, dizaynda yaradıcı qabiliyyətləri inkişaf edir.

İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı dövründə əsas diqqət ayrı-ayrı sahələrdən fərdi bilik, bacarıqların əldə edilməsinə deyil, keyfiyyətli nəticəsi olan təlimin formalaşdırılmasına yönəldilir. Məktəblərdə keyfiyyətli tədrisi təmin etmək üçün gələcək müəllimlərin metodik hazırlığı məsələsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Müasir məktəb kurikulumu ilə tanışlıq, bu proqramda onlara çətin gələn məsələlərin səbəblərini başa düşmək, fənnin məktəb kursunun nəzəri əsaslarını bilmək, tədris metodlarına sahib olmaq, bu metodlarından yerində istifadə etmək bacarığı və s. əsas tələblərdəndir. Metodik cəhətdən hazırlanmış mütəxəssis, məktəbin tədris-metodiki kompleksinə əsaslı tənqidi qiymət verməyi, çoxsaylı alternativ dərslərlər, tədris vəsaitləri arasından seçim etməyi bacarmalı, müasir dərslərlərin məzmununa olan tələbləri bilməlidir.

Gələcək müəllimin metodik hazırlığı pedaqoji innovasiya vasitələrindən sistemli istifadəni də nəzərdə tutmalıdır. Bunun üçün cəmiyyət üzvünün innovativ dəyişikliklərə, yeni hesab etdiyimiz

bəzi texnologiyaların ən müasir texnologiyalarla əvəzlənməsinə hazır olmasını təmin edəcək müvafiq inkişaf strategiyası tələb olunur. Ona görə də “müəllimlərə yaxşı öyrətmək öyrədilməlidir” (Marcus, 2012). Müasir müəllim öz sahəsi üzrə kompüterin imkanlarını bilməli, multimediyada tələbələrin fəaliyyətini idarə etmək bacarığına malik olmalı, nəhəng bir axın içərisindən lazımi məlumatları seçib sistemləşdirməyi bacarmalıdır. Bu zaman arzuladığımız keyfiyyətli təlimdən danışa bilərik.

Bu gün istənilən peşə insandan yüksək mənəvi-əxlaqi standartlara, davranış qaydalarına riayət etmək tələb edilir. Finlandiyalı pedaqoq Pasi Sahlberqin qeyd etdiyi kimi, “Biz yeni təhsil mədəniyyəti yaradırıq və geriye yol yoxdur” (Sahlberg, 2011: 2). Ona görə də tələbələrimizin insanlara, cəmiyyətə, təbiətə münasibətdə mənəvi, əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşmasına kömək edən mexanizmlərin təmin edilməsi zəruridir. Pedaqoji kadr hazırlayan müəssisədə şəxsi komponent üstünlük təşkil etməlidir. Professor Ə.Ə.Əlizadə yazır: “Şagirdlər müəllimin erudisiyasını yüksək qiymətləndirirlər. Bilikli müəllimi sayırlar. Ancaq onlar səmimi, xeyirxah, qılıqlı, həssas, qəlbini uşaqlara verən və onlarla söhbət etməyi bacaran, hətta sinifdənkənar vaxtlarda da onlarla həvəslə məşğul olan müəllimi sevirlər” (Əlizadə, 1998: 223).

Belə keyfiyyətlərə yiyələnmələri üçün tələbələrin “Pedaqoji etika”, “Konfliktologiya” kimi fənləri də öyrənmələri məqsəduyğundur.

Pedaqoji kadrların davamlı hazırlanması problemi cəmiyyətin müasir inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Pedaqoji təhsildə mütəxəssis hazırlığında fasiləsizliyin təmin edilməsi ölkə başçısı İlham Əliyevin müəyyən etdiyi “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də öz əksini tapan əsas istiqamətlərdən biridir: “Pedaqoji kadrların müasir hazırlığı davamlı təhsildir. Dünyada artan rəqabətə davam gətirə bilmək üçün iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı müasir və güclü təhsilə arxalanmalıdır. Məhz təhsil vasitəsilə insan kapitalının milli sərvətdə iştirak payı davamlı şəkildə artırılmalıdır.

...Cəmiyyətin inkişafının təminatçısı olan ümumi təhsilin gücləndirilməsi üçün təhsil sistemində gedən modernləşmə davam etdirilməli, məzmun islahatları dərinləşməli, integrativ tədris təcrübəsi inkişaf etdirilməlidir” (“Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”, 2021).

Hazırda kollecləri ləğv etmək və bütün gələcək müəllimlərdən yalnız ali təhsil tələb etmək mümkün deyil. Bundan əlavə, kolleclər təhsil müəssisələri üçün müəllimlərin hazırlanmasında böyük iş görürlər. Belə şəraitdə pedaqoji kadrların peşəkar hazırlığına tələblər də artır. Orta ixtisas təhsili müəssisələrində müəllim hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi bu prosesin səmərəli idarə olunmasını tələb edir. Yaranmış təşkilati formaların və idarəetmə üsullarının yeni şəraitə, yeni vəzifələrə uyğun dəyişdirilməsi vacibdir. “Təkcə məktəbin effektiv idarə edilməsi yox, həm də inkişaf dinamikasının təmin edilməsi, müəllimin fəaliyyətinin dəyərləndirilməsi, təhsilin və təlimin idarə edilməsi keyfiyyətin yüksəldilməsinə xidmət edir” (Veysova, 2018: 28).

Effektiv təhsil sistemlərində tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə bir sıra tədbirlər vasitəsilə nail olunur: təcrübəli müəllimlərin yeni başlayanlara peşəkar bacarıqlara yiyələnməsinə köməklik etdiyi mentorluq, müəllimlərin inkişafına yardım edən güclü məktəb rəhbərləri, milli təhsil və tərbiyə sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlmiş konstruktiv təkliflər “həlləddici əhəmiyyət kəsb edən amilləri müəyyən etmək və ən səmərəli inkişaf strategiyalarını hazırlamaq” (Barber, Murshed, 2007: 17).

Pedaqoji kollecdə müəllim hazırlığı prosesinin idarə edilməsi, məzunların peşə və ümumi mədəni hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi, sabit təhsili təmin edən məktəb idarəçiliyinin təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi bu günün tələbidir.

Pedaqoji kadrların hazırlanmasında müasir tendensiyalara riayət olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yalnız zamanla ayaqlaşmaqla peşənin nüfuzunu, müəllimin rolunun təhsilalanların həyatında əhəmiyyətini artırmaq olar.

Nəticə

Təhsil sahəsində innovativ dəyişikliklər kontekstində mütəxəssislərin hazırlanması strategiyası dəyişir. Qarşıya qoyulan vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün layiqli şərait yaratmadan təhsilin keyfiyyətindən danışmaq mümkün deyil. Maddi-texniki bazanın müasirləşdirilməsi və pedaqoji ixtisaslar üzrə tələbələrin tədrisinə yeni yanaşmalar peşəkar təcrübənin formalaşmasına imkan verəcək, pedaqoji işçilərin hazırlanması və ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsi problemlərini uğurla həll edəcəkdir. Tələbələrımız pedaqogika sahəsində illər ərzində inkişaf etmiş ən yaxşı təcrübəni götürmək və onu müasir metodlar, təşəbbüskarlıq və fəal həyat mövqeyi ilə daha da inkişaf etdirmək üçün unikal imkana malikdirlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanunu. (2012). Bakı Çap evi, 64 s.
2. Əliyev, H. (2002). Təhsil millətin gələcəyidir (Tərtib edənlər: M.Mərdanov, Ə.Quliyev). Bakı: Təhsil, 580 s.
3. Barber, M., Murshed, M. (2008). Kak dobitsya stabilno vysokogo kachestva obucheniya v shkolakh. Uroki, analiz luchshikh sistem shkolnogo obrazovaniya mira. MakKinsi, 59 s.
4. Brewer, D. and Tierney, W. (2012). “Barriers to innovation in the US education”. Cambridge: Harvard Education Press, MA, pp.11-40.
5. Azərbaycan Respublikasında təhsil üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). <https://e-qanun.az/framework/27274>
6. İlyasov, M. (2018). Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Monoqrafiya. Bakı: Elm və təhsil, 208 s.
7. Marcus, J. (2012). “Old school: four-hundred years of resistance to change” Harvard Education Press, Cambridge, MA, pp. 41-72.
8. Sahlberg, P. (2011). Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland, Teachers College, Columbia University, New York, NY.
9. Əlizadə, Ə. (1998). Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Ozan, 345 s.
10. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”. (2021). <https://president.az/az/articles/view/50474>.
11. Veysova, Z. (2018). Məktəb əsaslı dəstəkləyici rəhbərlik modeli. Müəllimlər üçün vəsait. Bakı: Ecoprint.
12. Barber, M., Mourshed, M. (2007). Consistently high performance: lessons from the world's top performing school systems. McKinsey and Company.

Rəyçi: p.e.d. Pıralı Əliyev

Göndərildi: 14.12.2022

Qəbul edildi: 09.02.2023